

het werk van de apotheker. Te weinig is verdisconteerd dat de farmacie zich in de negentiende eeuw behalve ten opzichte van de arts ook ten opzichte van de apotheker heeft verzelfstandigd.

K. van Berkel

A. Deprez, W. Gobbers, ed., *Vlaamse literatuur van de negentiende eeuw. Dertien verkenningen* (Utrecht: Hes, 1990, 259 blz., f35,-, Bf699,-, ISBN 90 6194 307 8).

Ada Deprez en Walter Gobbers hebben als redacteuren van bovengenoemde bundel samen met een elftal auteurs verslag gedaan van hun onderzoek in de Vlaamse letteren. De opstellen omvatten de periode van de Verlichting tot in de jaren negentig. Het interessante is dat veel van dit onderzoek ook van belang is voor niet-literatuur-historici. Thema's als nationale identiteit, de economische kant van het uitgevers- en drukkersbedrijf, de sociale herkomst van schrijvers en hun lezers krijgen in deze bundel alle aandacht.

Terecht begint de bundel met een opstel over Verlooy's *Verhandeling op d'Onacht van de moederlyke Tael in de Nederlanden* van de hand van J. Smeyers. Deze laat zien hoe Verlooy's werk door andere auteurs is geraadpleegd en hij meldt ook een en ander over de verspreiding van het boekwerk. Hans Vanacker schrijft over de sociale achtergronden van de leden van het Gentse letterkundig genootschap *Regat prudentia vires*, dat in 1826 bijvoorbeeld de nationale politiek van koning Willem I volgde door een prijsvraag uit te schrijven over 'de invloed van het huis Bourgondië in de Nederlanden' en over 'het voordeel van een eigen taal voor een vrij en zelfstandig volk'.

Gobbers werpt nieuw licht op Consciencies *Leeuw van Vlaanderen* door het werk met andere nationalistische epische werken te vergelijken en hij komt tot de slotsom dat in Consciencies werk het politiek-pamflettaire karakter sterk overheerste in vergelijking met het werk van Victor Hugo en Walter Scott. Maar voor deze auteurs was het vormen van een nationale identiteit minder klemmend. Zij leefden al in een duidelijk omlijnd nationaal kader.

Het Brusselse literaire leven in de eerste helft van de negentiende eeuw wordt door M. Hanot beschreven en hij richt zich met name op de tijdschriftenwereld. Naast de Nederlandstalige periodieken behandelt hij ook de in Brussel verschijnende Frans- en Duitstalige bladen. Met name in de laatst genoemde categorie zat veel leven en was er soms een door de Vlamingen als drukkend ervaren belangstelling voor de Vlaamse taal en cultuur. De Duitstalige tijdschriften mochten zich zelfs verheugen in de belangstelling van minister De Theux die in de late jaren dertig enig Duits tegenwicht tegenover Franse avances wel nuttig oordeelde.

Handel is handel en daar horen boeken ook bij, zo blijkt uit Ada Deprez' 'De Franse en Nederlandse nadruk in België'. Al in het Verenigd Koninkrijk en nota bene met steun van koning Willem I, kwam er een bloeiende grafische industrie tot ontwikkeling die leefde van het nadrukken van voornamelijk Franse en in het Frans vertaalde werken. Ook werken uit het Noorden kwamen hiervoor in aanmerking, maar het lezerspubliek daarvoor was kleiner en de winst dus geringer. Bovendien waren de Noordnederlandse uitgevers zeer actief bij het bestrijden van dit kwaad. Rond 1850 was het met deze ontduiking van het copyright in België ook gedaan. Interessant is ook Christiaan Bergs bijdrage over de 'Frans-Belgische letterkunde en het Vlaamse bewustzijn. Het symbolische tekort'. Het gaat over het zoeken naar eigen culturele wortels door Franstalige Belgische schrijvers. Zij wilden af van complimenten als 'un poët français' te zijn. Zo pleitte Grandgagnage voor een 'Gallo-Waals' en zochten Maeterlinck, Verhaeren en Ch. de Coster hun Frans te enten op de Vlaamse taal. Verder zijn er nog bijdragen

over de leescultuur onder arbeiders in Gent, over de term 'realisme' als tijdsaanduiding in de Nederlandstalige letterkunde, over Gezelles gelegenheidspoëzie en over het debat tussen Max Rooses en Pol de Mont over het al dan niet vasthouden aan didactische en moralistische elementen in de letterkunde.

De redacteuren volgden met hun bundel een initiatief van W. van den Berg en P. van Zonneveld over de Noord-Nederlandse letterkunde van de negentiende eeuw. Misschien zou een derde bundel een gemeenschappelijk initiatief kunnen zijn. Verlooy stimuleerde dit al door zijn uitspraak: 'Voorders, wy zyn inderdaed het zelve volk, 't zelve in tael, imborst, zeden en gebryken. Daerom, laet ons gezamentlyke Nederlanders, schoon wy van staet geschyden zyn, ons ten minsten in de Nederlandsche konsten aanzien als gevaderlanders en gebroeders'.

P. van Hees

M. G. J. Duijvendak, *Rooms, rijk of regentesk. Elitevorming en machtsverhoudingen in oostelijk Noord-Brabant(circa 1810-1914)*(Dissertatie Utrecht 1990; 's-Hertogenbosch: Het Noordbrabants genootschap, 1990,408 blz., f39,50, ISBN 90 70814 39 0).

Nog niet eens zo lang geleden stond het leven van wat 'het gewone volk' genoemd werd in het brandpunt van de sociaal-economische historische belangstelling. De pendelbeweging in het vak heeft meer recentelijk geleid tot een ware hausse in studies over de maatschappelijke bovenlaag. Men denke aan bijdragen over de elite in Gouda (J. J. de Jong), Hoorn (L. Kooijmans), Leiden (M. Prak) en Amsterdam (B. de Vries) In een recensie over dit laatste boek merkt Joh. de Vries op dat er sprake moet zijn geweest van monnikenwerk. Die kwalificatie kan zonder meer worden overgenomen bij een beschouwing over Duijvendaks proefschrift. Het reconstrueren en analyseren van elite en machtsverhoudingen in een zo uitgebreide regio als oostelijk Noord-Brabant en dat alles gedurende een periode van grote economische en maatschappelijke veranderingen is een onderneming die respect afdwingt.

Bij wie werden Napoleon en zijn gevolg ondergebracht tijdens hun bezoek aan Den Bosch in 1810 en wie waren de leidende figuren achter de katholiekendagen vanaf 1910, zijn de openingsvragen die Duijvendak zich stelt en daarmee heeft hij de aandacht van de lezer voor het vraagstuk van de regionale elite en de ontwikkeling daarin op knappe wijze gevangen. Er volgen dan twee inleidende hoofdstukken waarin theoretische en methodologische beschouwingen over het onderzoek zijn opgenomen en de demografische, economische en sociale context van de streek geschilderd wordt.

De definitie van 'elite' is in dit onderzoek niet beperkt tot ofwel de bestuurlijke, ofwel de financiële elite. Zo een kunstmatige inperking van het te bestuderen object zou, zo blijkt later uit de resultaten, de werkelijkheid ook geweld hebben aangedaan. Het tweede deel van het boek reconstrueert eerst de financiële elite uit een viertal bronnen, die de periode tussen 1810 en 1910 afdekken. Met behulp van een netwerkanalyse is voorts nagegaan hoe de bestuurlijke elite er uit zag en hoe deze zich in de beschreven jaren ontwikkelde. Als de auteur dan deze twee soorten elite met elkaar vergelijkt, ziet men tot 1875 een grote overeenkomst tussen beide. Pas vanaf het derde kwart van de negentiende eeuw trad er een scheiding tussen de twee toplagen op, waarbij opvalt dat de bestuurlijke elite tevens een meer heterogeen karakter kreeg.

In het derde deel van zijn boek gaat de auteur meer in de narratieve richting. Met behulp van een prosopografische benadering beschrijft hij het complex van Bossche families dat gedurende het grootste gedeelte van de negentiende eeuw zowel bestuurlijk als financieel de toon aan gaf in de regio. Het *connubium* en *convivium* leveren het basismateriaal voor dit onderdeel, zodat